

Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter. Bericht über ein Symposium in Reinhausen bei Göttingen vom 18. bis 24. April 1972 Teil I–II. Herausgegeben von Herbert Jankuhn, Walter Schlesinger und Heiko Steuer. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-Historische Klasse, dritte Folge Nr. 83 & 84. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1973–74. 337 s. 32 Tafeln; 322 s. 77 Tafeln.

Ikke mindre end 40 foredragsholdere fra en række europæiske lande kunne Herbert Jankuhn byde på, da han som vært kaldte sammen til et mammut-symposium ved sin lærestol i Göttingen. Anretningen må karakteriseres som noget kalejdoskopisk, men mange af foredragene vil være kærkomne for de byarkæologer og -historikere, der er interesseret i at se og høre om nyt hinsides deres egne bymarker.

Symposiet startede med de vel nok uundgåelige bybegrebsdiskussioner set fra såvel juridiske som terminologiske synsvinkler. Derefter behandlede det senantikke byanlæg i Köln i Otto Doppelfelds regi. Trier blev fremlagt af den tidligere Hamburgspecialist R. Schindler, som repræsentant for merovingertidens by – her er vor viden stadig meget ringe, men glædeligt er det da, at man blandt de pragtfulde romerske anlæg nu også helliger sig byens store nedtur i tidlig middelalder. Klaus Raddatz' afstikker til den vestgotiske by i Kastilien Reccopolis må betragtes som et pauseindslag, inden W. A. van Es gav en foreløbig rapport om Dorestad-udgravningerne i 1967–72, der ganske har ændret Holwerdas billede af denne vigtige *karolingiske* handelsby. Der synes ikke at være kontinuitet mellem romer- og merovingertid. Møntmesteren Madelinus' DORESTAT fra det 7. århundrede er endnu ikke genfundet. Herefter går turen over kanalen til P. V. Adydyman's gravninger i det 8.–10. århundredes Southampton samt til Martin Biddle's store fortjenstfulde undersøgelser i Winchester, hvor vi følger udviklingen fra senromersk by til angelsaksisk hovedstad. En dansk byarkæolog må misunde det rige skriftlige kildemateriale, der her supplerer de arkæologisk-topografiske resultater.

Efter denne udflugt vender vi tilbage til Sachsen, hvor W. Schlesingers fornemme arbejde »Der Markt als Frühform der deutschen Stadt« betoner markedets særlige betydning for den tyske bys udvikling. Den flittige E. Nickel har efter lang tids søgen endelig fundet det ottonske palads nord for domkirken i Magdeburg. Det synes ikke at have paralleller i Tyskland, hvorfor han traditionen tro kigger efter forbilleder i Byzans. Desuden fastslår han, at Magdeburgs suburbium er placeret syd for kirken. P. Grimm afslutter bindet med en lille opsats om de ottonske markedspladser »im westlichen Mittelbe« und Saalegebiet«. Også i bind 2 kommer man vidt omkring. 13 artikler beskæftiger sig med skandinaviske lokaliteter, 5 med slaviske, hvortil kommer enkeltbidrag fra Böhmen, Ungarn, Rumænien og Bulgarien – disse skal dog lades uomtalt her. Bindet slutter med værtens sammenfatning, der røber mangel på nytænkning, hvad angår den skandinaviske byudvikling – især må den aldrig svigtende tyske trang til systematik og faseinddeling betegnes som uforsigtig, når man betragter det grundlag, faserne skal hvile på!

Mårten Stenberger lægger ud med det særdeles gådefulde Eketorp I, II og III på Øland. I forsøget på at forklare de forhistoriske anlægsfaser anvendes en række moderne samfundsbegreber, såsom kollektiv – uden at der rigtig er noget at hænge dem op på. Er de mange ringborge på Øland anlagt mod ydre eller lokale fjender? Kan de tænkes som tvangsborge ligesom vore danske vikingetidsanlæg? Det er næppe korrekt at betegne Eketorp II som »eine Vorform einer Stadt«. Snarere ser vi her et udviklingsstade af det agrare landsbysamfund, hvorimod Eketorp III røber kendskab til »rigtige« markedspladser i bylignende samfund. Samme overvejelser gøres af W. Holmqvist i »Helgö, eine Vorform der Stadt«, hvor man iøvrigt studser over bemærkningen om, at Østersøen var et mere fredfyldt farvand at færdes over end Nordsøen i germaner- og vikingetid. De

skriftlige kilder synes at berette noget andet – man bedes erindre den gribende skildring af Ansgars farefulde færd til Birka med saksiske købmænd – her var søroverne heldigvis til at forhandle med.

Kurt Schietzels skarpsindige bidrag om Hedeby viser bl. a. hvor hurtigt nye forskningsresultater ændrer det hidtil hævdede. Jævnfør f. eks. den dendrokronologiske standardkurve, der netop er etableret for perioden 436 e.v.t. og fremefter, og som viser, at bebyggelsen omkring bækken opstår ca. 800, og at egetræskonstruktioner i byen lader sig datere indtil ca. 1020.¹ Schietzel uddyber sine tidligere fremsatte kritiske bemærkninger vedr. Hedeby's topografi – først og fremmest de herostratisk kendte håndværkerkvarterer. De fejes overbevisende af bordet – han har i modsætning til sine forgængere 6 % udgravet areal af i alt 24 ha at bygge på! Dertil kommer systematiske overfladeopsamlinger hvert år efter pløjning (ja, det er tilladt!), hvorved der er påvist koncentrationer af affald fra jernforarbejdning i den nordvestlige del af området indenfor halvkredsvolden. Det bliver rart med dateringer i denne del af bebyggelsen.

Charlotte Blindheims nu afsluttede undersøgelser i Kaupang i Skiringssal, der strakte sig over 17 år, har ligeledes vendt op og ned på mange formodninger. Efter i flere år at have endevendt en række gravpladser, gik arkæologerne endelig igang med »den sorte jord« – et område på 400.000 m², hvoraf de 14.000 m² blev udgravet. Rester af 6 huse påvistes, heraf 2 med værksteder; ingen synes anvendt til helårsbeboelse, hvad denne konklusion så monne bygge på! Her er vist så mange løse ender endnu at udrede, at man må håbe på en genoptagelse af undersøgelsen; – 6 husrester er et noget spinkelt grundlag at rekonstruere en international handelsplads på, hvor fremstilling af fedtstensartikler og jernvarer baseret på import af råvarerne skulle have været hovederhvervene. Gravmaterialet synes iøvrigt yngre end selve bosættelsen.

Bjørn Ambrosiani beretter om de første »seriøse« udgravninger i Birkas sorte jord. Den lille undersøgelse var særdeles lovende og bliver forhåbentligt efterfulgt af nye store i large scale. Der afdækkedes kajanlæg fra begyndelsen af 900-årene; og fosfatanalyser – er de blevet mere pålidelige? – viser, at Birkas bebyggelse strakte sig over et langt større område i 800-årene end i det efterfølgende århundrede, hvor volden bliver opført.

Erik Levin Nielsen diskuterer årsagen til Viborgs opståen, og hævder overbevisende på grundlag af arkæologiske og geografiske observationer, at det skyldes jydernes beslutning om at holde ting, hvor al samfærdsel kunne mødes, selv om det var i et såre tyndt befolkede område. Denne forklaring fremsattes første gang i 1120 i Ælnoth. Per Lundström præsenterer kort resultatet af undersøgelsen på den særegne plads Paviken I nord for Västergarn på Gotland. Fundene daterer stedet til yngre germanertid og vikingetid, og de vidner om storproduktion af glasperler og smykker. De meget få lokale genstande skyldes ifølge Lundström, at man står overfor et handelsfaktori anlagt af sveer fra fastlandet. Hvem boede mon så i Västergarn?

H. Hellmuth Andersen bringer sin rekonstruktion af det ældste Århus' udvikling, sådan som den kendes i Århus Søndervold-publikationen. Volker Vogel beretter om de første undersøgelser i Slesvig: Kirkerne St. Nicolai og Michaelis samt på Rathaus Markt øst for domkirken. Mange af hans foreløbige dateringer på sidstnævnte lokalitet vil komme i faste rammer, efter at den dendrokronologiske standardkurve er etableret. Det samme gælder iøvrigt Ragnar Blomqvists indlæg om det ældste Lund, idet hans efterfølger Anders Mårtensson i 1976 udsendte en publikation, hvor byens historie kan føres tilbage til slutningen af 900-årene baseret på absolutte dateringer af egetræ. *Archaeologica Lundsia*, VII: Uppgrävt förflutet för PK banken i Lund. Lund 1976.

¹ D. Eckstein: Absolute Datierung der wikingerzeitlichen Siedlung Haithabu/Schleswig mit Hilfe der Dendrochronologie, *Naturwissenschaftliche Rundschau*, Band 29, Heft 3, März 1976, s. 81–84.

Den arkæologiske guldgrube i Bergen, som længe var alle skandinaviske byarkæologers Mekka, samt den middelalderlige bebyggelse på Borgsund fremlægges af veteranen A. E. Herteig. Udgravningerne er siden fortsat begge steder, og de vil forhåbentlig bringe mere klarhed over selve oprindelsesfasen, end den vi møder her.

Nye beretninger om byudgravninger i de slaviske områder afventes altid med spænding. Witold Hensel giver en historiografisk oversigt over studiet af Polens første bydannelse, hvorefter B. Chropovsky præsenterer det tidlige middelalderlige Nitrava – vor tids Nitra. W. Filipowiak har overtaget ledelsen af udgravningerne i Wollin, og han er nået frem til ganske anderledes resultater end hans tyske kolleger i mellemkrigstiden. Wollin må nu karakteriseres som et vigtigt slavisk handels- og håndværkscenter ved Østersøen, som bl. a. var målet for danske togter under ledelse af Magnus den Gode i 1043 og Erik Ejegod i 1098. Byens stagnation i det 12. århundrede skyldtes konkurrencen fra det samtidige Szczecin, som Lech Leciejewicz løfter sløret for. I denne sammenhæng må også nævnes W. Neugebauers præsentation af de sidste årtiers diskussion om Alt-Lübeck – Lübeck; et både omstridt og følelsesladet emne, der lader sig belyse ved gode skriftlige og arkæologiske kilder. Disse højtudviklede og regulerede slaviske havnebyer med kajanlæg allerede i tidlig vikingetid, må efterhånden have udryddet enhver formodning om et u-land i det slaviske stammeområde. Dette syn har desværre præget dansk og tysk historieskrivning i generationer.

Det har været en præstation at skabe et så omfangsrigt og vægtigt arrangement som dette Göttinger-symposium. Det må også have været en fysisk præstation at stå programmet igennem som menig deltager. Men når det er sagt, så må alle nordeuropæiske byhistorikere takke for denne publikation, som på udmærket vis præsenterer byforskningen omkring 1970. At man allerede nu kan sige om flere artikler, at deres konklusioner er forældede er da kun til at glæde sig over.

Henrik M. Jansen

Wilhelm Störmer: Früher Adel. Studien zur politischen Führungsschicht im fränkisch-deutschen Reich vom 8. bis 11. Jahrhundert, Teil I–II. Monographien zur Geschichte des Mittelalters, 6:I–II. Anton Hiersemann, Stuttgart, 1973. 572 s.

Det 19. århundredes rets- og forfatningshistorikere måtte ud fra hele deres liberale tankegang tolke de gamle germanske samfund såvel som den ældre middelalders som demokratiske bondesamfund. Adelsens rolle som afgørende politisk magtfaktor blev rent ud benægtet. Anderledes idag: har den klassiske lære vel fortsat sine repræsentanter, så har dog det synspunkt generelt vundet mere og mere frem, at den middelalderlige verden frem for alt var en aristokratisk verden. De sidste årtiers værdifulde arbejder indenfor adels- og samfundshistorien tillader endnu ikke en samlet fremstilling af den ældre eller højmiddelalderlige adelsverden, men den foreliggende undersøgelse giver nye og vigtige bidrag til vor forståelse af de førende sociale og politiske lag i det frankisk-tyske rige fra 8. til 11. århundrede. Med udgangspunkt i det usædvanligt rige kildemateriale fra det gamle bayerske stammeområde har forfatteren behandlet en lang række enkeltproblemer og bl.a. kunnet fastslå, at der allerede i 8. århundrede kan tales om en udadtil lukket adelsstand. Dens besiddelser havde karakter af strøgods, spredt over store områder og først fra 11. århundrede kan iagttages en tendens til stærkere godsarrondering. Navngivning efter herresæde anvendte de gamle, fornemme slægter i Bayern først sent – de var uden videre bekendt; det er de mindre kendte adelsfamilier, der først tager navn efter deres herresæde. Kærnen i det adelige gods var »curtis« med »Salland«, og ligesom Karl Bosl har kunnet fastslå for Franken, kan Störmer for Bayern påvise, at *mansus* sjældent